

دانشگاه پیام نور
دانشکده الهیات
گروه معارف

عنوان پایان نامه:

بررسی نظریه های فقهی
جبران کاهش ارزش پول
نگارش:

بهمن حنیفی

استاد راهنما:

دکتر حسن مبینی

استاد مشاور:

دکتر ابوالقاسم اثنی عشری

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی فقه و مبانی حقوق

ماه و سال انتشار

فروردین

دانشگاه پیام نور
دانشکده الهیات
گروه معارف

عنوان پایان نامه:

بررسی نظریه های فقهی
جبران کاهش ارزش پول
نگارش:

بهمن حنیفی

استاد راهنما:

دکتر حسن مبینی

استاد مشاور:

دکتر ابوالقاسم اثنی عشری

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی فقه و مبانی حقوق

ماه و سال انتشار

فروردین

تقدیر و تشکر:

زبان تشکر و سپاس گشودن، هم مصداق آن کلام بلند و رفیع بشری علی (ع) است که فرمود: «هر که مرا حرفی و کلامی آموزد، بنده ی خویش ساخته است» و همچنین وظیفه اخلاقی و اجتماعی که حکم می کند در مقابل هر آنچه و هر آنکه ما را گامی در جهت رشد و کمال بی نیازی پیش ببرد، سپاسگذاری کرد. از اینرو، به سهم خویش بر خود واجب دانستم که سپاس و تقدیر شایسته خود را نثار همه عزیزان و بزرگوارانی نمایم که چه در طول مدت تحصیل و چه در حین انجام تحقیق حاضر، این جانب را لحظه ای از بذل توجه، مساعدت و راهنمایی های مشفقانه ی خویش دریغ ننموده اند؛ از آنجمله:

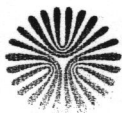
جناب آقای دکتر حسن مبینی که علاوه بر تلاشهای صادقانه ی وی در کلاس های درسی شان و همچنین زحمتی که ایشان به عنوان استاد راهنمای این تحقیق متحمل شده اند. جناب آقای دکتر ابوالقاسم اثنی عشری که با صمیمیت، حوصله و راهنمایی های سودمندشان اینجانب را یاری نمودند.

جناب آقای مهندس اصغری، بزرگواری که تلاش زیادی در نگارش این تحقیق انجام دادند. نهایتاً از همسرم خانم فاطمه سلامی و خواهرم سمیه حنیفی که مشوق اصلی بنده جهت ادامه تحصیل بوده اند و از بردباری همسرم بخاطر تحمل مشکلات عدیده ی هنگام تحصیل و همچنین از فرزند عزیزم مهسا در مدت تحصیل بنده از حق محبت های پدرانه و نیاز های زندگی احیانا دچار کمبود هایی شده اند سپاسگذاری می کنم

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

تجمع علوم انسانی

دانشگاه پیام نور
دانشگاه پیام نور استان تهران

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات (فقه و مبانی حقوق)

تحت عنوان:

"بررسی نظریه های فقهی جبران کاهش ارزش پول"

ساعت: ۱۱-۱۲/۳۰

تاریخ دفاع: ۸۹/۳/۲

درجه ارزشیابی: بی رحوب

نمره: ۱۷۶ هفدهم

هیات داوران:

امضاء	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی	داوران
		آقای دکتر حسن مبینی	استاد راهنما
		آقای دکتر ابوالقاسم اثنی عشری	استاد مشاور
		آقای دکتر قاسم زاده	استاد داور داخلی
		آقای دکتر مومنی	استاد داور خارجی
	مربی	آقای دکتر نامدارپور	نماینده تحصیلات تکمیلی

تهران خیابان استاد نجات
الهی، نرسیده به خیابان
کریمخان زند، چهارراه
سپند، پلاک ۲۳۳
تلفن: ۸۸۸۰۱۰۹۰
دورنگار: ۸۸۸۹۰۵۳۶
www.tpnu.ac.ir

فهرست مطالب

صفحه	عناوین
۱	مقدمه
۲	فصل اول: کلیات
۳	۱-۱- موضوع، روش و فرضیه های تحقیق (هدف و بیان مسئله)
۳	۱-۱-۱- طرح موضوع
۴	۱-۱-۲- روش تحقیق
۴	۱-۱-۳- فرضیه های تحقیق
۵	۲-۱- بررسی آراء و نظرات در موضوع (کاهش ارزش پول)
۵	۱-۲-۱- آراء اقتصاددانان
۵	۱-۲-۱-۱- ارزش حقیقی پول در قراردادهای موجب امنیت می شود
۵	۱-۲-۱-۲- جبران کاهش ارزش پول رعایت عدالت است
۵	۱-۲-۱-۳- ارزش حقیقی پول موجب ثبات قیمتها و کاهش تورم می شود
۶	۱-۲-۲-۱- آراء عالمان شیعه
۶	۱-۲-۲-۱- ملاک ارزش و قدرت خرید حقیقی پول
۶	۱-۲-۲-۱-۱- ملاک ارزش اسمی پول
۶	۱-۲-۲-۱-۲- تفصیل مطالبات مالی
۶	۱-۲-۲-۱-۳- مصالحه
۶	۱-۲-۲-۱-۴- راهکارهای جلوگیری از زیان دائن
۸	فصل دوم: آشنایی با پول و تحولات آن
۹	۱-۲- شناخت پول و اهمیت آن
۹	۲-۲- ماهیت پول
۱۱	۳-۲- معاوضه و معامله پول
۱۲	۴-۲- سیر تکامل پول
۱۳	۵-۲- وظایف پول
۱۳	۲-۵-۱- پول به عنوان وسیله ی مبادله
۱۳	۲-۵-۲- پول به عنوان معیار سنجش
۱۳	۲-۵-۳- پول وسیله حفظ ارزشها
۱۳	۲-۵-۴- پول به عنوان وسیله معاملات اعتباری

۱۶	۵-۵-۵-پول به عنوان عامل علی در اقتصاد
۱۶	۶-۶-تعریف پول
۱۷	۷-۷-انواع پول
۱۷	۱-۷-۲ پول اصلی یا اسکناس
۱۷	۱-۷-۲-۱-۱- پول فلزی
۱۷	۱-۷-۲-۲-۱- اسکناس
۱۷	۱-۷-۲-۳-۱- اوراق بهادار
۱۷	۱-۷-۲-۲- شبه پول یا پول فرعی
۱۷	۱-۷-۲-۱-۲- برات ، سفته
۱۷	۱-۷-۲-۲-۲- چک
۱۷	۱-۷-۲-۳-۲- اسناد خزانه
۱۸	۳-۷-۲-مسکوکات یا پول کالا
۱۸	۸-۲-مالیت، قدرت خرید، ارزش مبادله ای
۱۹	۹-۲-ارزش پول
۱۹	۱-۹-۲-ارزش اسمی
۱۹	۲-۹-۲-ارزش حقیقی
۱۹	۱۰-۲-کالا بودن انواع پول
۲۰	۱۱-۲-پول و سرمایه
۲۳	۱۲-۲-پول مال مثلی یا قیمی
۲۵	۱-۱۲-۲-مثلی یا قیمی بودن پول بر اساس نگاه تاریخی به آن
	۲-۱۲-۲-مثلی یا قیمی بودن پول بر اساس تعریف مال مثلی
۲۹	۳-۱۲-۲-مثلی یا قیمی بودن پول بر اساس نظر فقهاء
۲۹	۱-۳-۱۲-۲-مثلی و قیمی یک امر عرضی
۳۰	۲-۳-۱۲-۲-اتحاد د و شیء در نوع و صنف
۳۰	۳-۳-۱۲-۲-مساوی بودن اجزاء قیمت اشیاء
۳۰	۴-۳-۱۲-۲-فراوانی امثال یک جنس
۳۱	۵-۳-۱۲-۲-تساوی در میزان رغبت و تمایل افراد
	۴-۱۲-۲-ضابطه و معیار مثلی و قیمی

۳۳	۲-۱۳-۴- مثلی و قیمی بودن پول بر اساس نظر حقوقدانان
۳۳	۲-۱۳-۴-۱- نظر دکتر سید حسن امامی
۳۴	۲-۱۳-۴-۲- نظر دکتر لنگرودی
۳۴	۲-۱۴- پولهای فعلی پدیده مستحدثه یا غیر مستحدثه
۳۵	۲-۱۵- شباهتها و تفاوتهای اساسی بین پولهای فعلی و پول صدراسلام
۳۶	۲-۱۶- تفاوتهای اساسی بین پولهای فعلی و سایر اموال
۳۸	۲-۱۷- پول در نگاه عرف
۴۰	۲-۱۸- تغییرات ارزش مبادله ای پول در رفتار عرف و عقلاء
۴۳	پیوست: عناوین و موضوعات عرفی و ضابطه آنها
۴۶	فصل سوم: تورم، ربا، تحلیل قیمت‌ها در عصر تشریح
۴۷	۳-۱- وجه تسمیه و مفهوم تورم
۴۸	۳-۲- تعریف تورم
۴۸	۳-۳- طبقه بندی تعاریف تورم
۴۸	۳-۳-۱- تعاریف مبتنی بر (یا متمایل به) نظریه مقداری پول
۴۹	۳-۳-۲- تعاریف مبتنی بر نابرابری عرضه و تقاضا
۵۰	۳-۳-۳- تعاریف مبتنی بر سیر تکاملی قیمت‌ها و برگشت ناپذیری آنها
۵۰	۳-۳-۴- تعاریف تورم بر مبنای افزایش زیاد و مداوم قیمت‌ها
۵۲	۳-۴- طبقه بندی تورم بر مبنای درجه شدت
۵۲	۳-۴-۱- تورم خفیف (خزنده)
۵۲	۳-۴-۲- تورم شدید (تازنده)
۵۳	۳-۴-۳- تورم بسیار شدید (فوق تورم)
۵۳	۳-۵- مبحث ربا
۵۳	۳-۵-۱- تعریف ربا
۵۴	۳-۵-۲- اذله ربا در اسلام
۵۴	۳-۵-۲-۱- قرآن
۵۵	۳-۵-۲-۲- روایات
۵۶	۳-۵-۲-۳- اجماع
۵۶	۳-۵-۲-۴- عقل
	۳-۵-۳- انواع ربا نزد عالمان شیعه

- ۵۶ ۳-۵-۳-۱-ربای معاملی
- ۵۷ ۳-۵-۳-۲-ربای قرضی
- ۵۸ ۳-۶-۶-تحلیل قیمت‌ها در عصر تشریح
- ۵۸ ۳-۶-۱-وضعیت تجاری صدر اسلام
- ۵۹ ۳-۶-۲-نظام پولی در صدر اسلام
- ۶۰ ۳-۶-۳-چگونگی به کار گیری پول در عصر تشریح
- ۶۱ ۳-۶-۴-دلایل عدم تغییرات شدید قیمت‌ها
- ۶۱ ۳-۶-۴-۱-با کشش بودن عرضه پول
- ۶۱ ۳-۶-۴-۲-پشتوانه داشتن مسکوک طلا و نقره
- ۶۱ ۳-۶-۴-۳-نظام خودکار پولی صدر اسلام
- ۶۲ ۳-۶-۴-۴-سستی و معیشتی بودن اقتصاد صدر اسلام
- ۶۲ ۳-۶-۴-۵-سیاست‌های مالی مانع از تورم
- ۶۳ ۳-۶-۴-۶-امانت گذاری پول، نشان از عدم تورم شدید
- ۶۴ فصل چهارم: بررسی نظریه های فقها و علماء در کاهش ارزش پول و ماهیت آن
- ۶۵ ۴-۱-۱-دلایل معیار بودن ارزش اسمی پول
- ۶۵ ۴-۱-۱-۱-دلیل اول: مثلی بودن پول
- ۶۵ ۴-۱-۱-۱-۱-پول مثلی است
- ۶۶ ۴-۱-۱-۲-پول به حسب صفات ذاتی مثلی است
- ۶۷ ۴-۱-۲-دلیل دوم: جبران کاهش ارزش پول، مصداق ربا
- ۶۷ ۴-۱-۲-۱-مقدار زیادتر از ارزش اسمی رباست
- ۶۹ ۴-۱-۲-۲-پول کالایی با ارزش است، نه سند
- ۶۹ ۴-۱-۲-۳-پولهای اعتباری دارای ارزش مستقل هستند
- ۷۰ ۴-۱-۲-۴-کاری که مالیت و ارزش حقوقی پول انجام میدهد
- ۷۰ ۴-۱-۳-دلیل سوم: ارزش اعتباری پول تغییر نمی کند
- ۷۱ ۴-۱-۴-دلیل چهارم: ادله نقلی
- ۴-۱-۵-دلیل پنجم: دلایل فقهی
- ۷۲ ۴-۱-۵-۱-سیره متشرعه
- ۷۲ ۴-۱-۵-۲-عموم آیه اوفوا بالعقود
- ۴-۲-دلایل ملاک بودن قدرت خرید حقیقی پول

- ۷۲-۱-۲-۴-دلیل اول:فلسفه وجودی پول،بیان ارزشهاست
- ۷۳-۲-۲-۴-دلیل دوم:خاصیت پول فقط حفظ ارزشهاست
- ۷۴-۳-۲-۴-دلیل سوم:پولهای کاغذی،کالا و متاع نیستند
- ۷۵-۴-۲-۴-دلیل چهارم:جلوگیری از زیان دائن
- ۷۵-۵-۲-۴-دلیل پنجم:پولهای فعلی فقط قدرت خرید هستند
- ۷۶-۶-۲-۴-دلیل ششم: پولهای فعلی، گاهی قیمی اند گاهی مثلی اند
- ۷۸-۷-۲-۴-دلیل هفتم:پولهای فعلی قیمی اند
- ۷۸-۸-۲-۴-دلیل هشتم:پولهای اعتباری به حسب قدرت خرید مثلی است
- ۸۱-۹-۲-۴-دلیل نهم:صدق ادعای دین با بازپرداخت قدرت خرید حقیقی پول
- ۸۳-۱۰-۲-۴-دلیل دهم:لزوم رعایت قاعده عدل و قسط
- ۸۴-۱۱-۲-۴-دلیل یازدهم:قواعدفقهی
- ۸۴-۱-۱۱-۲-۴-قاعده ید
- ۸۴-۲-۱۱-۲-۴-قاعده اتلاف مال غیر
- ۸۴-۳-۱۱-۲-۴-قاعده لاضرر
- ۸۵-۱۲-۲-۴-دلیل دوازدهم:ادله نقلی
- ۸۸-۳-۴-نظریه مصالحه طرفین
- ۸۸-۱-۳-۴-عدم جواز جبران کاهش ارزش پول
- ۸۸-۲-۳-۴-لزوم جبران کاهش ارزش پول
- ۸۹-۳-۳-۴-مصالحه طریق احتیاط است
- ۸۹-۴-۳-۴-احتیاط واجب،لزوم جبران یا لاقبل مصالحه
- ۸۹-۵-۳-۴-ضمن تفصیل،مصالحه لازم است
- ۸۹-۶-۳-۴-ضمن تفصیل درموردتورم، لزوم جبران و مصالحه
- ۹۰-۴-۴-نظریه های تفصیل
- ۹۰-۱-۴-۴-تفصیل بین غصب و غیر غصب
- ۹۱-۲-۴-۴-تفصیل بین شرط در عقد یا عدم آن
- ۹۲-۳-۴-۴-تفصیل بین مهریه و قرض
- ۹۳-۴-۴-۴-تفصیل بین قرض و خمس با دیگر طلب های مالی
- ۹۳-۵-۴-۴-تفصیل بین قرض با دیگر طلب های مالی که مطالبه شده است
- ۹۳-۶-۴-۴-تفصیل بین اطلاع و عدم اطلاع از آینده پول

۹۴	۴-۴-۷-تفصیل بین قرض و طلب های مالی دیگر
۹۴	۴-۵-راهکارهای جلوگیری از زیان ناشی از کاهش ارزش پول
۹۴	۴-۵-۱-شرط جبران کاهش ارزش پول
۹۵	۴-۵-۲-شرط ارزش پول با ارزش کالای دارای ارزش ثابت
۹۵	۴-۵-۳-قرض دادن ارزش و مالیت پول
۹۶	۴-۵-۴-خرید و فرش پول به صورت نسبه
۹۷	دَین
۹۸	قرض و شرایط آن
۱۰۱	نتیجه گیری
۱۰۳	ضمیمه
۱۰۳	استفتائات
	منابع

چکیده:

این پایان نامه شامل کلیاتی درباره ی پول، قدرت خرید، تورم و همچنین جبران کاهش ارزش پول می باشد که در ضمن چند فصل مطالبی ارائه گردیده است.

در مقدمه پایان نامه مطلبی تحت عنوان، نرخ تورم و کاهش ارزش پول و وجود نرخ تورم دو رقمی در بعضی از کشورها مطرح گردیده است.

در فصل اول، کلیاتی مربوط به موضوع طرح، روش و فرضیه های تحقیق و آراء و نظرات اقتصاددانان و فقها مطرح شده است.

در فصل دوم، مسائلی مربوط به شناخت پول و ماهیت آن و معامله و معاوضه با پول و سیر تکامل پول در جامعه انسانی و تعریف پول و انواع آن و همچنین ویژگیهای پول و اینکه آیا پول مال مثلی است یا قیمی و تعاریفی در مورد مثلی و قیمی مطرح شده است.

در فصل سوم، تعریف تورم و انواع تورم و طبقه بندی تورم تعریف و معنی ربا توسط فقها و حقوقدانان و انواع ربا در میان علماء و ادله ربا در اسلام و مباحثی در مورد جریان پول و تحلیل قیمتها در عصر تشریح و چگونگی بکارگیری پول در آن زمان و وضعیت تجاری در صدر اسلام نظام پولی آن زمان و ادله عدم تغییرات شدید قیمتها در آن عصر بیان گردیده است.

در فصل چهارم، که یکی از اصلی ترین قسمت پایان نامه می باشد، نظریه های فقها و علماء در مورد ماهیت پول و اینکه پولهای فعلی مثلی است یا قیمی، ارزش اسمی پول مورد نظر است یا قدرت خرید حقیقی آن، ارزش پول اعتباری است یا ذاتی، پول کالا است یا سند، فلسفه وجودی پول، ویژگیهای پول، ادله نقلی، نظریه های متنوع فقها در مورد جبران یا عدم جبران کاهش ارزش پول و نتیجه بحث جبران کاهش ارزش پول بیان شده است

در بخش ضمیمه، که یکی دیگر از مباحث علمی پایان نامه می باشد، نظرات علمی و تخصصی علمای بزرگوار آورده شده تا عزیزان به صورت مبسوط از این مباحث استفاده نمایند ضمناً در همین بخش، استفتائات مربوط به فقهاء عظام مطرح گردید، که می توان گفت تمام مباحث پایان نامه به خاطر این فصل بوده و این استفتائات ریشه تمام مباحث پایان نامه می باشد که امید است تمام عزیزان از این استفتائاتی که توسط نهادها و مولف پایان نامه (بهمن حنیفی) از محضر مراجع و فقها سوال گردیده است استفاده نمایند.

کلیدواژه ها:

پول، وظایف پول، انواع پول، مال مثلی، مال قیمی، تورم، کاهش قدرت خرید پول، ربا، جبران کاهش

مقدمه

از خصوصیات آشکار و اثر گذار اقتصاد عصر حاضر به ویژه در کشور های در حال توسعه و جهان سومی وجود نرخ تورم دو رقمی و حتی در برخی از کشور ها که گریبانگیر جنگ داخلی هم می باشند از جمله بعضی از کشورهای آفریقایی برابر آمار صندوق بین المللی پول نرخ تورمی سه تا چهار رقمی در مقاطع زمانی بلند مدت می باشد ، این تورم موجب کاهش ارزش پول و پدیدار شدن مشکلات اقتصادی و حقوقی بسیاری در کشور های مسلمان و افزون بر آن مشکلات شرعی در معاملات مدت دار و بدهی های معوقه می شود .

فروشنده ای که اجناس خود را به صورت نسیه فروخته است ، به دلیل تورم نمی تواند همان جنس را با همان قیمت فروخته شده بخرد . طلب کاری که به علل گوناگون، چون اختلافات حقوقی یا امتناع بدهکار از پرداخت یا ناتوانی وی از بازگرداندن مبلغ بدهی برای مدت طولانی نتوانسته طلب خود را پس بگیرد متوجه می شود که مبلغ اسمی قابل پرداخت در مقابل ارزش واقعی طلب، تفاوت فاحش پیدا کرده است ؛ یا سپرده گذارانی که به امید دست یافتن به سود حساب های بانکی ، در حساب های سپرده ی بلند مدت چند ساله سرمایه گذاری می کنند، متوجه می شوند که نه تنها سودی نبرده اند بلکه پس از چند سال توانایی دریافت ارزش واقعی اصل سپرده شان را نیز ندارند . بانک هایی که با سود مشخص تسهیلات بلند مدت بیست ساله اعطا کرده اند در وضعیت تورمی احساس می کنند نه تنها سودی به دست نمی آورند بلکه ارزش سرمایه خود را از دست می دهند . وجود مثال های بسیار از این قبیل باعث شده است تا فقها و علماء مسلمان در یافتن راه حلی منطقی ، شرعی و مناسب بکوشند و این کوشش و جستجو سبب پیدا شدن نظریه های گوناگون در این عرصه شده است. برخی با استناد به اصل « ثبت دیون » و اینکه اضافه بردین اسمی در قرارداد، ربا می باشد ، بر محاسبه ی ارزش اسمی قرار داد ها تاکید می کنند . عده ای هم با استناد به مفاهیم عدالت گرایانه به دنبال استیفای حقوق واقعی مردم بوده مدعی جبران ارزش از دست رفته ی پول در معاملات مدت دار و دیون معوقه هستند . بعضی دیگر با استناد به مساله علم و اختیار متعاملان ، میان معاملات مدت دار و دیون معوقه فرق گذاشته در قسم دوم قائل به جبران شده اند ، چنان که برخی نیز با استناد به مسائل موضوع شناسی پول و مطالبات بین تورم های شدید و ضعیف قائل به تفصیل شده اند .

تنوع نظریات ، اهمیت موضوع و گسترده بودن حوزه ی تاثیر آن در مسائل فقهی و حقوقی و اقتصادی اقتضاء دارد که تحقیقی گسترده و همه جانبه درباره ی این موضوع صورت گیرد ، بدین منظور اینجانب با راهنمایی جناب دکتر « مبینی » و مشاوره جناب دکتر « اثنی عشری » این موضوع را برای تحقیق انتخاب نموده ام ، امید است این تلاش گامی در مسیر تبیین مفاهیم اقتصاد اسلامی و زمینه ای برای اجرای آن باشد و مقبول حضرت حق قرار گیرد ان شا الله

فصل اول:

کلیا

۱-۱- موضوع، روش و فرضیه های تحقیق (هدف و بیان مسأله)

۱-۱-۱- طرح موضوع

امروزه مسئله ی تورم یکی از متداول ترین مسائلی است ، که در جوامع بشری زندگی افراد را دستخوش تغییر می سازد. صرف نظر از تعاریف و کالبد شناسی خود این واژه ، آن چه در بیشتر این کشور ها از اهمیت بیشتری برخوردار است، تاثیر ناشی از تورم بر اقتصاد جوامع می باشد. به عنوان یک نمونه ی بارز می توان از کاهش ارزش پول یاد کرد. بنابراین اعتقاد بسیاری از فعالان عرصه اقتصادی، کاهش ارزش پول نوعی بیماری حاد اجتماعی محسوب می شود، که اقشار جامعه علی الخصوص بخش کم درآمد آنرا تحت فشار قرار می دهد، و می تواند ریشه بسیاری از نابسامانی های اجتماعی باشد . تورم در اصل پدیده ای است نوظهور که پیدایش آن به زمان رواج پول واسکناس در جوامع انسانی برمی گردد. یعنی مشکلات از زمانی آغاز شد، که مردم به جای معاملات پایاپای از ابزاری تحت عنوان پول برای سنجش ارزش کالا به عنوان یک قرارداد اجتماعی بهره جستند و چنین شد که با یک تکه کاغذ و درج عددی بر روی آن امکان تهیه مایحتاج برای انسانها فراهم گردید . پول از زمان پیدایش خود تا حال حاضر با تغییرات و تحولات فراوانی مواجه بوده است ، حکومت ها با ضرب مسکوکاتی از فلزات گران قیمت مانند طلا و نقره، شرایطی رافراهم آوردند تا اجناس مورد نیاز مردم، معادل ارزش وزنی این مسکوکات مورد معامله واقع شوند و در ادامه این روند ارزش پول جای خود را از وزن به پشتوانه خزانه یا اعتبار حکومت ها سپرد. با گذشت قرن ها پول کاغذی که اساس این مبحث را تشکیل می دهد ، پای بر عرصه نهاده و تمام ارکان اقتصادی جوامع را وابسته به خود کرد.

تورم و به تبع آن کاهش ارزش پول در کشورها موجب افزایش قیمت خدمات و کالا ها می گردد، و به نوعی در کشورهایی که با این پدیده مواجهند به رکود اقتصادی و کاهش نرخ رشد اقتصاد ی منجر می شود. در چنین شرایطی دولتها اقدامات متفاوتی را به مورد اجرا می گذارند تا بتوانند دامنه گسترش تورم را مهار نمایند اما واقعیت این است که پیچیدگی ماهیت پول و تاثیر گذاری آن بر زندگی مردم و نیز تفاوت های موجود در نوع نگرش ملتها به دلیل وجود ادیان و مذاهب مختلف موجب گردیده تا شیوه برخورد کشورها با این معضل اقتصادی اجتماعی متفاوت باشد . در بسیاری از کشورها به محض افزایش نرخ تورم که معمولاً از طریق بانکها یا مؤسسات مالی و اعتباری به صورت روزانه اعلام می شود ، بخشهای مالی دولتی و خصوصی متناسب با میزان کاهش ارزش پول ، نرخ سود معاملات یا بهره دیون مالی را افزایش می دهند و بدین ترتیب کاهش ارزش اصل آورده خود را جبران می نمایند . اما در کشور های اسلامی با تأکید دین اسلام بر تحریم این نوع رفتار تحت عنوان ربا ، موضوع پیچیده تر شده و شیوه های برخورد با تورم متفاوت با سایر کشور ها خواهد بود .

بوسیله انواع عقود و معاملات با یکدیگر روابط اقتصادی برقرار می کنند و در این میان تغییرات ارزش پول بر این روابط تأثیرات عمیقی می گذارد. بنگاههای خصوصی و افراد حقیقی در چنین شرایطی برداشتی متفاوت از نحوه ی جبران کاهش ارزش پول دارند. به عبارت ساده تر نحوه ی جبران زیان حاصل از افزایش قیمتها بخصوص در معاملات مدت دار شیوه های گوناگونی را بوجود آورده است. برخی با بهره گیری از شگرد های نظامات بانکی و یا دستورهای اقتصادی تجویز شده در کتب اقتصاد دانان خارجی هرنوع شیوه جبران را مجاز می شمارند اما گروه های زیادی با دیدگاه های مذهبی و دینی، بسیاری از این راهکارها را حرام و غیرمجاز می دانند و در نهایت این اختلاف رفتار موجب می گردد تا در یک کشور واحد، عرصه رقابتهای اقتصادی صرفاً به دلیل جابجایی نرخ تورم به گروههای خاصی واگذار شود.

همچنین مردم دغدغه این را دارند که مبادا در جریان فعالیت های اقتصادی خود مرتکب گناه شوند و اگر چنین باشد چگونه در عین رعایت دستورات دینی با شرایط موجود به حیات اقتصادی خود تداوم بخشند؟ پاسخ به این پرسش و دهها سؤال از این دست جزو نیاز های اساسی مردم مسلمان ما می باشد. کارشناسان و متخصصان حوزه دین باید متناسب با نیاز روز جامعه و با استنادات و دلایل متقن و برگرفته از منابع فقهی معتبر پاسخ های لازم را در عرصه فوق ارائه نموده و جامعه دینی را از بروز شبهات و احتمال وقوع حرام و ستم بزرگ مصون دارند. تحقیق حاضر در پی یافتن پاسخی روشن به شبهات و سؤالات طرح شده فوق از دیدگاه علما و فقهای عظام می باشد. در این مجموعه تلاش شده است تا پیش از پرداختن به نظریات فقهی عالمان دین در خصوص جبران کاهش ارزش پول، به تعریفی روشن از اصطلاحات و واژه های: پول، وظایف و عملکرد پول، تورم، ربا و غیره... دست یافته شود. همچنین در ادامه ی مباحث اشاره شده درسطور بالا، نظرات و آراء فقها و دانش پژوهان نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت

۱-۱-۲- روش تحقیق

شیوه ای که در این مقاله برای تحقیق انتخاب شده روش توصیفی، با استفاده از نظریات فقها و اندیشمندان مورد وثوق است؛ که از طریق استفتاء و یا رجوع به کتب، نشریات و مقالات موجود به دست آمده، و به گرد آوری و تبیین مطالب با رویکرد تحلیلی و توصیفی پرداخته شده است.

۱-۱-۳- فرضیه های تحقیق

فرضیه های تحقیق، سه فرضیه در سه حالت متفاوت است:

۱. تورم و کاهش ارزش پول، زیاد و شدید باشد؛ به گونه ای که واکنش عرف و عقلا در مقابل آن، در دیون و ضمانات، قرض، غصب و سایر داد و ستدهای مالی مدت دار به طور کامل محسوس و آشکار شود

فرضیه: جبران کاهش ارزش پول جایز بلکه لازم و از مصادیق ربا به شمار نمی رود.
۲. تورم و کاهش ارزش پول کم و خفیف باشد؛ به طوری که عرف و عقلا در مقابل آن هیچ گونه واکنشی از خود نشان نمی دهند.

فرضیه: جبران کاهش ارزش پول غیر مجاز و از مصادیق ربا است.
۳. تورم و کاهش ارزش پول، متوسط باشد، به صورتی که واکنش یا عدم واکنش محسوس عرف در مقابل آن، قابل تشخیص نباشد.

فرضیه: جبران کاهش ارزش پول مجاز نبوده؛ ولی مصالحه راه احتیاط است.
به اعتبار دیدگاه برخی از فقها فرض بر این است که: «جبران کاهش ارزش پول از مصادیق ربا است.»
جمعی دیگر از فقها بر «ربا نبودن جبران کاهش ارزش پول» اعتقاد دارند.
تعدادی از فقها نیز قائل به تفصیل بر موضوع هستند به گونه ای که: «جبران کاهش ارزش پول در برخی از موضوعات از مصادیق ربا بوده و در برخی دیگر مصداق غیر ربا دارد.»

۱-۲- بررسی آراء و نظرات در موضوع جبران کاهش ارزش پول

۱-۲-۱- آراء اقتصاد دانان

۱-۱-۲-۱- در نظر گرفتن ارزش حقیقی پول در قراردادها موجب امنیت و فعالیت اقتصادی طولانی مدت می شود. در قراردادهای کارگری و امثال قرض، وقتی قدرت خرید پول ملاک باشد، نیروی کار، آمادگی بیشتری برای حضور در فعالیت های اقتصادی از خود نشان خواهد داد و قرض دهنده هم در پایان مدت قرض، چه در قرض با بهره و چه در قرض الحسنه، برای دریافت پول قرض داده، نگرانی نخواهد داشت؛ در نتیجه، صاحبان سرمایه ها به جای تبدیل نقدینه های خود به کالا های با دوام می توانند به فعالیت های مفید اقتصادی در زمینه های گوناگون بپردازند.

۱-۲-۱-۲- جبران کاهش ارزش پول و در نظر گرفتن ارزش حقیقی آن در مبادلات و قرارداد های نقدی مدت دار، رعایت عدالت است. یکی از آثار تورم، توزیع سود در آمد های اقتصادی جامعه می باشد. تعداد بسیاری به نا حق از وجود تورم بهره مند و برعکس، بسیاری هم متضرر می شوند. اگر در این امور، به ارزش حقیقی پول توجه شود، از بهره برداری های نابحق و ضررهای ظالمانه جلوگیری و عدالت در حق همه ی مردم رعایت خواهد شد.

۱-۲-۱-۳- در نظر گرفتن ارزش حقیقی پول در قرارداد های مدت دار، موجب استقرار و ثبات قیمت ها و باعث کاهش تورم می شود؛ زیرا طرف های قراردادها هیچگونه نگرانی از تأثیر منفی افزایش قیمت ها روی درآمد های پولی ندارند؛ در حالی که اگر چنین نباشد، صاحبان در آمد پولی می کوشند خرید های خود را (هر چند به صورت نسبی) دتر انجام دهند و پس از دریافت پول خود، بدهی خود را

بپردازند؛ اما اگر پرداخت حقوق ها، دستمزد ها و سپرده های اشخاص، بر اساس قیمت های حقیقی آنها در نظر گرفته شود، نگران افزایش قیمت ها در خرید های خود نخواهند بود؛ در نتیجه، تقاضای خود را زود رس انجام نمی دهند تا باعث افزایش قیمت ها شود؛ بنابراین، این عمل برای پیش گیری از افزایش قیمت ها و نیز برای کمک به سیاست های ضد تورمی اقدامی مفید است.^۱

۱-۲-۲-آراء عالمان شیعه

به رغم اهمیت موضوع، هنوز این بحث نزد اقتصاد دانان و عالمان شیعه جایگاه مناسب خود را نیافته، و تاکنون هیچ گونه همایش و فراخوانی از دانش پژوهان و فقیهان در مسأله «جواز یا عدم جواز جبران کاهش ارزش پول» صورت نگرفته است. کتاب هایی که این مطلب را از جهات گوناگون اقتصادی، فقهی و حقوقی بررسی کرده باشد، یافت نمی شود. فقط برخی کتاب ها و مقاله ها به وسیله بعضی از دانش پژوهان و عالمان شیعه این مسأله را به اختصار مطرح کرده و در تعدادی از همایش های اقتصادی، سخنرانی هایی در این زمینه ارائه شده است. عمده مطالب در این زمینه، پاسخ استفتائاتی است که از فقیهان و مراجع شیعه به جای مانده است. این نظریات در فصل های بعدی به طور گسترده بررسی خواهد شد؛ اما برای تکمیل مباحث این فصل، به اختصار به آنها اشاره می شود. در یک نگاه کلی، این آرا را می توان به پنج قسمت ذیل تقسیم کرد:

۱-۲-۲-۱- در باز پرداخت دیون و بدهی های نقدی، ارزش و قدرت خرید حقیقی پول، ملاک و معیار است و ارزش و قدرت خرید پول که در اثر تورم کاهش می یابد، باید جبران شود.^۲

۱-۲-۲-۲- در باز پرداخت دیون و بدهی های نقدی، ارزش اسمی پول، ملاک است؛ در نتیجه، حتی اگر در اثر تورم، ارزش و قدرت خرید پول کاهش چشمگیری بیابد، قابل جبران نیست.

۱-۲-۲-۳- در اموری مانند غصب و دزدی، ارزش و قدرت خرید حقیقی پول، معیار است؛ ولی در غیر این امور، ارزش و قدرت خرید اسمی پول ملاک است؛ بنابراین، در مثل غصب و دزدی کاهش ارزش پول هنگام تورم باید جبران شود؛ ولی در غیر این موارد، جبران آن جایز نیست.

۱-۲-۲-۴- وقتی ارزش و قدرت خرید پول بر اثر تورم کاهش می یابد، دو طرف صاحب حق باید مصالحه کنند.

۱-۲-۲-۵- می توان زیان ناشی از کاهش ارزش پول را هنگام تورم، به وسیله برخی راه کارها جلو گیری یا به حداقل رساند.

این راهکارها می‌تواند به طور مستقل دیدگاهی در کنار سایر دیدگاهها باشد، و می‌تواند با هریک از اقوال گذشته سازگاری داشته باشد؛ یعنی آنهایی که براساس مبانی فقهی نتوانستند نظری درست ارائه دهند، راهکارهای عملی را برای جبران کاهش ارزش پول ارائه کرده‌اند، و حتی کسانی که در این مسأله، نظر فقهی روشنی ارائه داده‌اند، می‌توانند برخی راه کارهای عملی را برای جبران کاهش ارزش پول، ارائه دهند.^۱

هریک از نظریات پیشین، به وسیله صاحبان آنها با ادله فراوانی پشتیبانی می‌شود. چون در فصل‌های آینده، هریک از نظریه‌ها و ادله‌ی آنها بررسی می‌شود، از پرداختن به آنها در اینجا می‌پرهیزیم.

فصل دوم:

۲-۱- شناخت پول و اهمیت آن

از آنجائی که امروزه پول در مسیر تحول قیمت‌ها و در انواع مختلف فعالیت‌های اقتصادی مثل تولید، توزیع و مصرف نقش مهم و حساسی را به عهده دارد، اقتصاد کنونی را اقتصاد پولی می‌نامند. بدون پول، هزاران معامله متنوع تجاری که روزانه در یک سیستم اقتصادی صورت می‌گیرد تقریباً غیر ممکن خواهد بود. در صورتی که جزئی‌ترین این معاملات و مبادلات چه در سطح تجاری بین کشورها و چه در سطح اقتصاد ملی کشورها امکان‌پذیر باشد باز با مشکلات عدیده و تأخیر فراوانی توأم خواهد بود. از اهمیت فواید مبادله می‌توان به نکات زیر اشاره کرد:

۱) مبادله باعث خواهد شد تا اکثر کشورها بتوانند از منابع ثروتی خود به بهترین وجهی استفاده کنند، مثلاً اگر ایران و یا هر کشور صاحب نفت دیگری نفت خود را با کالا‌های مختلف دیگری مبادله نمی‌کرد، پس از رفع نیازهای داخلی خود بقیه این ثروت کوچکترین ارزش اقتصادی نداشت و یا اگر شکر کوبا و قهوه برزیل و یا فرش ایران و یا سایر کالاها مبادله نمی‌شد، اصولاً تولید آنها پس از رفع نیازهای داخلی ضروری نبود.

۲) مبادله باعث افزایش تولید و بهره‌وری افراد می‌شود، اگر مبادله‌ای در کار نبود افراد فقط به اندازه نیاز خود تولید می‌کردند و اینهمه ارزشهای اقتصادی و تولیدی بوجود نمی‌آمد، اگر روستائیان ما نمی‌توانستند مازاد گندم و برنج خود را با کالا‌های دیگر و یا پول مبادله کنند، فعالیت تولید آنها در حد نیاز خانوادگی و شخصی محدود می‌شد.

۳) مبادله موجب تقسیم کار می‌شود، اگر بنا بود که کشاورز کلیه نیازهای خود را بر آورد کند و از خدمات دیگران مستغنی باشد، دیگر انگیزه‌ای برای مبادله وجود نمی‌داشت و این امر نه تنها موجب تحلیل انرژی کشاورزان می‌شد بلکه تولید به مفهوم رفع نیازهای اجتماعی نیز از گردونه تقسیم کار بیرون می‌رفت و سیستم خود کفائی نیز جایگزین آن شده در بلندمدت نیز در یک سیستم اقتصادی نتیجه کاملی عاید همه افراد نمی‌شد.^۱

۲-۲- ماهیت پول

تا وقتی که زندگی انسانها ساده بود، داد ستدها رو در رو و محلی بود. اصولاً داد ستد و خرید و فروش از طریق مبادله کالا با کالا انجام می‌گرفت و چیزی بعنوان پول در کار نبود کسی که پنجاه من گندم داشت سی من را برای خوراک خود میخواست و بیست من هم اضافه داشت اما (در مقابل) عدس و نخود نداشت، نکاشته بود می‌آمد پنج من از این بیست من گندم خود را با عدس عوض میکرد و چهار من آنرا با نخود یعنی مبادله‌ی کالا با کالا، هم این صاحب گندم و عدس می‌شد و هم او. ولی وقتی که

۱- مشبکی، اصغر، پول، ارز و بانکداری، ص